

УДК 347.91:340.12

DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.15560549>

Н.М. САВЧИН,

асистент кафедри процесуального права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, кандидат юридичних наук, доцент, м. Чернівці, Україна; e-mail: yalen86@gmail.com;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3200-7373>

МАТЕРІАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РОЗПОДІЛУ ОБОВ'ЯЗКУ ДОКАЗУВАННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

N.M. SAVCHYN,

Assistant Professor, Department of Procedural Law, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, PhD in Law, Associate Professor, Chernivtsi, Ukraine; e-mail: yalen86@gmail.com;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3200-7373>

MATERIAL AND LEGAL PRINCIPLES OF BURDEN OF PROOF ALLOCATION IN CIVIL PROCEEDINGS

АНОТАЦІЇ (ABSTRACTS), КЛЮЧОВІ СЛОВА (KEYWORDS)

Постановка проблеми. Судове доказування в цивільному процесі – це процесуально-розумова діяльність суду, яка направлена на встановлення обставин цивільної справи. Дане встановлення відбувається на підставі судових доказів, коло яких визначає ч.2 ст.76 Цивільного процесуального кодексу України. Таке встановлення необхідне для правильного вирішення цивільної справи по суті або для вирішення інших питань, які виникають у ході розгляду цивільної справи. Судове доказування складається з великої кількості процесуальних дій, які упорядковані в певні етапи. Так, перший етап судового доказування направлений на визначення фактів предмету доказування, а останній – на оцінку судових доказів. У кожному етапі беруть участь суб'єкти судового доказування, якими є суд, учасники справи та представники. Їх роль може бути визначальною в тому чи іншому етапі. Незважаючи на процесуальну природу правила розподілу обов'язків доказування, воно перебуває під інтенсивним впливом матеріального права, як, в принципі, і все судове доказування. Але характер такого впливу досі породжує тривалі дискусії, що позначаються на розумінні цього правила. **Мета** статті полягає у визначенні впливу матеріально-правових джерел на правило розподілу обов'язків доказування в цивільному судочинстві. **Методи.** Використано низку методів наукового пізнання, серед яких формально-юридичний, за яким визначено процесуальну природу судового доказування у цивільному процесі. За допомогою порівняльно-правового методу охарактеризовано матеріально-правові джерела розподілу обов'язку доказування у цивільному процесі. Системно-структурний метод допоміг встановити значення матеріально-правових джерел на процес розподілу обов'язку доказування у цивільному процесі. **Результати.** Згідно зі ст.81 ЦПК України, кожна сторона зобов'язана довести обставини, на які посилається, окрім випадків, визначених законом. Позивач доводить факти, які обґрунтовують його вимоги, відповідач – обставини заперечення. У статті досліджуються основні вимоги правила розподілу обов'язків доказування в цивільному процесі та доводиться важливість його матеріально-правових джерел. Це правило обумовлено як процесуальними, так і матеріально-правовими аспектами. Матеріальне право визначає юридичні факти, які повинні бути доведені в суді. Більшість із них пов'язані з подіями минулого, які суд не спостерігав особисто, тому сторони несуть основну відповідальність за надання доказів. Наприклад, матеріальне право може встановлювати вимоги до письмової форми правочинів і їхніх наслідків, якщо ці вимоги не дотримані. Такі норми стимулюють відповідальну поведінку учасників матеріальних правовідносин і належне оформлення своїх прав. Суд відіграє пасивну роль у зборі доказів, але може втручатися у виняткових випадках, коли є сумніви в добросовісності сторін чи необхідність витребування доказів. Приватноправовий характер спорів про право визначає змагальність процесу, в межах якого суд лише організовує процес доказування, забезпечуючи рівні можливості для сторін. Учасники матеріальних відносин зазвичай краще обізнані про факти, що стали підставою для спору, тому саме вони повинні доводити їх у суді. **Висновки.** Згідно правила розподілу обов'язків доказування цивільного судочинства визначається місце та роль суб'єктів доказування під час встановлення обставин цивільної справи. Найбільш визначально дане правило проявляється на етапі збирання судових доказів, закріплюючи активну

поведінку сторін щодо подання доказів та пасивну поведінку суду, який повинен утриматися від збирання доказів у цивільну справу за своєю ініціативою, крім випадків, встановлених ЦПК України. Подібний розподіл обов'язків доказування між сторонами та судом зумовлений приватноправовим характером спору, що потрібно вирішити, учасники якого повинні покірливо заздалегідь про належну фіксацію своїх прав та обов'язків у матеріальних відносинах з метою їх ефективного захисту в майбутньому. Кожна із сторін буде стверджувати те, що відповідає її матеріально-правовим інтересам. А тому, саме на неї має бути покладений ризик недоведення таких обставин справи. У цьому проявляється головне призначення правила розподілу обов'язків доказування з точки зору його матеріально-правового змісту. Крім того, впливаючи на виникнення, зміну та припинення матеріальних відносин, які є предметом судового розгляду, сторони краще за всіх будуть знати обставини, що їх опосередковували. Завдяки цьому подібний зміст правила розподілу обов'язків доказування не тільки допоможе оперативно винести обґрунтоване рішення по суті спору, але й не дасть особам зловживати правом на судовий захист.

Ключові слова: *судове доказування; цивільний процес; обставини справи; докази; учасники справи; матеріальне право; юридичні факти; сторони справи*

Problem statement. Judicial proof in civil proceedings is a procedural and intellectual activity of the court aimed at establishing the circumstances of a civil case. This establishment is based on judicial evidence, the scope of which is defined in part 2 of Article 76 of the Civil Procedure Code of Ukraine. Such determination is essential for the proper resolution of a civil case on its merits or for resolving other issues arising during the consideration of a civil case. Judicial proof consists of numerous procedural actions, which are organized into specific stages. The first stage of judicial proof aims to identify the facts subject to proof, while the final stage focuses on evaluating judicial evidence. Participants in judicial proof, including the court, parties to the case, and their representatives, take part in each stage. Their role may be pivotal at certain stages. Despite the procedural nature of the rule on the allocation of the burden of proof, it is under the intense influence of substantive law, as, in principle, is all judicial evidence. However, the nature of this influence continues to spark lengthy debates, which affect the understanding of this rule. The **purpose** of this article is to determine the influence of substantive legal sources on the rule governing the distribution of the burden of proof in civil proceedings. **Methods.** To address the research objectives, various scientific methods were employed, including the formal-legal method, which was used to define the procedural nature of judicial proof in civil proceedings. The comparative-legal method characterized the substantive legal sources of the distribution of the burden of proof in civil proceedings. The system-structural method helped determine the significance of substantive legal sources in the process of distributing the burden of proof in civil proceedings. **Results.** According to Article 81 of the Civil Procedure Code of Ukraine, each party is required to prove the circumstances it refers to unless otherwise specified by law. The plaintiff must prove the facts supporting their claims, while the defendant must establish the circumstances of their objections. The article explores the main requirements of the rule for distributing the burden of proof in civil proceedings and demonstrates the importance of its substantive legal sources. Both procedural and substantive aspects determine this rule. Substantive law determines the legal facts that must be proven in court. Most of these facts relate to past events that the court has not personally observed, making the parties primarily responsible for providing evidence. For instance, substantive law may establish requirements for the written form of transactions and their consequences if such requirements are not met. These norms encourage responsible behavior by participants in substantive legal relationships and the proper documentation of their rights. The court plays a passive role in evidence collection but may intervene in exceptional cases, such as when doubts arise regarding the good faith of the parties or when evidence must be requested. The private-law nature of disputes determines the adversarial nature of the process, within which the court organizes the proof process and ensures equal opportunities for the parties. Participants in substantive relationships are usually more knowledgeable about the facts underlying the dispute, and thus they bear the burden of proving them in court. **Conclusions.** The rule governing the distribution of the burden of proof in civil proceedings defines the place and role of participants in proof during the establishment of the circumstances of a civil case. This rule is most prominently applied at the stage of gathering judicial evidence, emphasizing the active role of the parties in submitting evidence and the passive role of the court, which must refrain from collecting evidence in a civil case on its own initiative, except as provided by the Civil Procedure Code of Ukraine. This allocation of the burden of proof between the parties and the court is due to the private-law nature of the dispute, requiring the participants to properly document their rights and obligations in advance for their effective protection in the future. Each party will assert what aligns with its substantive legal interests, and therefore, the risk of failing to prove such circumstances lies with that party. This reflects the primary purpose of the rule on the distribution of the burden of proof from the perspective of its substantive legal content. Additionally, by influencing the creation, modification, and termination of substantive relationships under judicial review, the parties are best positioned to know the circumstances involved. Consequently, this interpretation of the rule for distributing the burden of proof not only facilitates the prompt resolution of disputes on their merits but also prevents individuals from abusing the right to judicial protection.

Keywords: *judicial proof; civil procedure; case circumstances; evidence; case participants; substantive law; legal facts; parties to the case*

Постановка проблеми

Судове доказування в цивільному процесі – це процесуально-розумова діяльність суду, яка направлена на встановлення обставин цивільної справи. Дане встановлення відбувається на підставі судових доказів, коло яких визначає ч.2 ст.76 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України). Таке встановлення необхідне для правильного вирішення цивільної справи по суті або для вирішення інших питань, які виникають у ході розгляду цивільної справи.

Судове доказування складається з великої кількості процесуальних дій, які упорядковані в певні етапи. Так, перший етап судового доказування направлений на визначення фактів предмету доказування, а останній – на оцінку судових доказів. У кожному етапі беруть участь суб'єкти судового доказування, якими є суд, учасники справи та представники. Їх роль може бути визначальною в тому чи іншому етапі. Наприклад, на етапі збирання судових доказів на перше місце виходять сторони цивільної справи, а на етапі оцінки судових доказів – суд. Проте, поведінка всіх суб'єктів судового доказування в цивільному судочинстві підпорядковується ряду загальних правил, одним із яких є правило розподілу обов'язків доказування. Воно окреслює місце і роль суду та учасників справи під час встановлення фактів предмету доказування. Залежно від його правильного розуміння та застосування на практиці, виноситься обґрунтоване і законне судове рішення. Незважаючи на процесуальну природу правила розподілу обов'язків доказування, воно перебуває під інтенсивним впливом матеріального права, як, в принципі, і все судове доказування. Але характер такого впливу досі породжує тривалі дискусії, що починаються на розумінні цього правила.

Дослідженням загальних правил судового доказування цивільного судочинства займалися такі автори, як В.Д. Андрійцю, який вказує на важливість матеріально-правової природи правила розподілу обов'язку доказування у цивільному судочинстві [1, с.189]. С.С. Бичкова звертає увагу на те, що, процесуалісти, які визначають сторін через їх відповідний статус у матеріальних правовідносинах (за умови ймовірності як перших, так і останніх), беззаперечно, мають рацію [2, с.99]. П.Ф. Немеш і В.П. Феннич вказують, що чинна редакція ЦПК України гармонійно поєднала в правилі розподілу обов'язків доказу-

вання як приватноправовий, так і публічно-правовий аспект, розкриваючи у своїх працях їх зміст [3, с.622]. Але в сучасній доктрині цивільного процесу розкриття правила розподілу обов'язку доказування відбувалося переважно з процесуальних позицій, нехтуючи при цьому його матеріально-правовими джерелами. Хоча саме вони пояснюють найкраще, чому зміст даного правила такий, а не інакший. Без розуміння матеріально-правових джерел правила розподілу обов'язків доказування цивільного судочинства, розкриття його змісту буде неповним.

Тому *мета* статті полягає у визначенні впливу матеріально-правових джерел на правило розподілу обов'язків доказування в цивільному судочинстві. Її *новизна* міститься в розкритті значення та правової природи матеріально-правових джерел правила розподілу обов'язків доказування в цивільному судочинстві. *Завданням* статті є дослідження матеріально-правових джерел з точки зору їхнього застосування під час розподілу обов'язків доказування в цивільному судочинстві.

Особливості юридичних фактів матеріально-правового характеру

Згідно ч.1 ст.81 ЦПК України "кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, крім випадків, встановлених цим Кодексом" [4]. Відповідно до цієї норми позивач повинен доводити обставини, якими він обґрунтовує свої позовні вимоги, а відповідач – обставини, якими він заперечує проти них, третя особа з самостійними вимогами – обставини, які обґрунтовують її вимоги на предмет спору [5, с.248-249]. Якщо подивитися на характер вказаних обставин, які повинні доказувати дані суб'єкти, видно, що, в першу чергу, йдеться про юридичні факти матеріально-правового характеру або доказові факти, які їх підтверджують. Так, вимоги позивача мають бути матеріально-правовими, інакше звернутися з позовом до суду буде неможливо. Якщо відповідач хоче ці вимоги заперечити по суті, вказані ним факти теж повинні носити матеріально-правовий характер. Саме такі факти будуть допомагати судді робити висновки про матеріальні права та обов'язки сторін (третіх осіб з самостійними вимогами).

Особливістю юридичних фактів матеріально-правового характеру та доказових фактів, які їх

підтверджують є те, що вони опосередковують матеріальні відносин сторін цивільної справи, тобто вони мали місце до звернення з позовною заявою в суд. Це факти минулого, які суд, як суб'єкт судового доказування, особисто не спостерігав. Зазвичай, такі факти не мають триваючого характеру, вони вже відбулися. Для того, щоб суд міг їх пізнати та, на цій підставі з'ясувати дійсні матеріальні відносини сторін і вирішити спір про право, придумано судове доказування. Нерідко гілки державної влади зіставляють з трьома часовими формами, де судову владу завжди пов'язують з минулим часом через необхідність пізнавати допроцесуальні відносини сторін.

До предмета доказування також включаються юридичні факти процесуального характеру та доказові факти, які їх підтверджують. Але їх особливість полягає в тому, що вони, відбуваючись перед судом, у більшості випадків не потребують доведення. Наприклад, однією з умов заочного розгляду цивільної справи є згода позивача на це, який, перебуваючи в залі судового засідання, може виразити її особисто перед судом.

Таким чином, через необхідність встановлення юридичних фактів матеріально-правового характеру придумана вся сучасна процедура судового доказування цивільного судочинства. Дані факти закріплені в нормі матеріального права і необхідність їх доведення перед судом, який, на відміну від сторін, особисто їх не сприймає, виступає головною причиною запровадження судового доказування з усіма правилами, що його регламентують. Як правильно зазначають, завдяки судовим доказам правовідносини сторін можна змодельовувати в режимі реального судового засідання [6, с.175].

Правило розподілу обов'язків із доказування у своєму змісті закріплює активний та пасивний обов'язки для суб'єктів доказування, які найбільш яскраво проявляються на такому етапі судового доказування як збирання судових доказів. Це головне призначення даного правила. Відповідно до активного обов'язку сторони повинні збирати докази на підтвердження тих фактів, на які вони посилаються, як на підставу своїх вимог або заперечень проти них. "Суд не може збирати докази, що стосуються предмета спору, з власної ініціативи..." (ч.7 ст.81 ЦПК України). У цьому виражається пасивний обов'язок доказування для суду, що спонукає його утриматися від активних дій зі збирання судових доказів у цивільну справу. Проте, з цього пасивного обов'язку є певні винятки: суд може витре-

бувати докази у випадку, "коли він має сумніви у добросовісному здійсненні учасниками справи їхніх процесуальних прав або виконанні обов'язків щодо доказів, а також інших випадків, передбачених цим Кодексом" (ч.7 ст.81 ЦПК України). Крім того, суд може сприяти сторонам в отриманні доказів за допомогою процедур їх витребування, забезпечення чи надання судових доручень. Такі винятки перетворюють суд на активного суб'єкта збирання доказів. Але головне все-таки залишається незмінним: відповідальність за збирання доказів у цивільну справу закон покладає на сторін. Причина цього має не процесуальний, а матеріально-правовий характер.

П.Ф. Немеш і В.П. Феннич вказують, що чинна редакція ЦПК України гармонійно поєднала в правилі розподілу обов'язків доказування як приватноправовий, так і публічно-правовий аспект. Приватноправовий аспект показує, що сторони несуть обов'язок збирати докази, оскільки розглядається їхня приватна справа. Вона стосується тільки їх. Публічно-правовий аспект проявляється в тому, що суд несе відповідальність за винесення справедливого рішення. Тому він керує процесом збору судових доказів, зокрема, контролює виконання учасниками справи обов'язків із доказування та роз'яснює процесуальні наслідки їх невиконання, присікає зловживання процесуальними правами у сфері збирання судових доказів, сприяє учасникам справи збирати судові докази, якщо для цього є підстави, а в ряді випадків, самостійно може проявити ініціативу щодо збору судових доказів [3, с.622]. Дійсно, приватноправовий характер спору про право впливає на розподіл обов'язків доказування у цивільному процесі. Завдяки такому характеру спору весь цивільний процес (не тільки судове доказування) побудований за моделлю змагального судочинства. Вона протиставляється слідчій моделі, що проявляється в кримінальному судочинстві. Роль суду в змагальному процесі полягає не в тому, щоб встановити об'єктивну (матеріальну) істину, як стверджували в радянські часи, а в тому, щоб неупереджено організувати порядок збору доказів, даючи кожній із сторін однакову можливість захистити свої матеріально-правові інтереси. Суд повинен роз'яснювати та сприяти, а сторони активно залучати засоби доказування в цивільну справу. Як вказує В.А. Кройтор, "у цьому й проявляється особливість принципу змагальності, який є основою щодо розподілу обов'язків із доказування, коли сторони відстоюють свої ін-

тереси, подаючи у справі необхідні докази, переслідуючи при цьому мету – одержання позитивного для себе судового рішення" [7, с.97]. Невипадково одним із змістовних елементів принципу змагальності виступає правило розподілу обов'язків доказування (ч.3 ст.12 ЦПК України).

На нашу думку, покладення обов'язку доказування на сторін справи зумовлено не тільки приватноправовим характером спору про право, а також необхідністю відповідального поведіння суб'єктів у матеріальних правовідносинах, що мали місце до початку цивільного судочинства. Так, реалізуючи суб'єктивні матеріальні (наприклад, цивільні) права, фізичні та юридичні особи, виходячи з принципу диспозитивності, можуть робити все, що законом прямо не заборонено. Але вступ у такі відносини має бути відповідальний, особливо там, де матеріальний закон вимагає дотримання певних формальностей. Наприклад, ст.208 ЦК України визначає, які правочини треба вчиняти в письмовій формі, а ст.218 цього ж кодексу окреслює правові наслідки недодержання вимоги щодо письмової форми правочину у сфері судового доказування. Зокрема, "заперечення однією із сторін факту вчинення правочину або оспорування окремих його частин може доводитися письмовими доказами, засобами аудіо-, відеозапису та іншими доказами. Рішення суду не може ґрунтуватися на свідченнях свідків". Очевидно, що законодавець спонукає учасників матеріальних відносин до належного оформлення своїх прав, створюючи умови для їх ефективного захисту в разі виникнення спору. При цьому, даючи особі можливість доведення факту укладення правочину чи змісту його окремих умов у разі виникнення спору, зацікавленій особі пропонується надійні (на думку законодавця) засоби доказування, які можуть замінити письмово укладений правочин: інші письмові докази, аудіо- та відеозаписи, інші докази, окрім показань свідків. Забороняючи використання показань свідків та дозволяючи використання інших засобів доказування, норма матеріального права визначає умови для належного виконання своїх обов'язків по доказуванню обставин цивільної справи, про які в майбутньому буде стверджувати особа. Як вказує В.Д. Андрійцю "при формулюванні загального правила розподілу обов'язків доказування дійсно враховуються можливості сторін зафіксувати свої договори, дії та рішення належним чином, що дасть їм можливість у майбутньому підтвердити правоту своєї позиції у спорі" [1, с.189].

Зобов'язальні спори в цивільному судочинстві

Надзвичайно багато цивільних справ стосується зобов'язальних спорів, особливо тих, які виникають з договорів. У цьому відношенні ст.545 ЦК України, яка називається "Підтвердження виконання зобов'язання" розписує ряд правил, як боржнику гарантувати свої інтереси внаслідок виконання зобов'язання. Він повинен отримати від кредитора боргову розписку про одержання виконання в повному обсязі чи частково. Якщо боржник видав кредиторів борговий документ, кредитор, приймаючи виконання зобов'язання, повинен повернути його боржникові. У разі неможливості повернення боргового документа кредитор повинен вказати про це у розписці, яку він видає. Наявність у руках боржника боргової розписки (боргового документу), буде заперечувати твердження кредитора про невиконання зобов'язання. Якщо боржник не попіклується про отримання цих документів, недобросовісний кредитор може вимагати від нього повторного виконання зобов'язання, у тому числі через суд. Тому, боржник, який вчинив відповідно до матеріального закону, закріпивши статус зобов'язання як виконане, вправі розраховувати на виграв справи в суді при виникненні спору. В інакшому разі він його програє, оскільки виписані несприятливі процесуальні наслідки невиконання свого обов'язку доказування: суд не може вважати доведеними обставини, на які посиляється особа. У цьому вбачають матеріально-правовий зміст правила розподілу обов'язків доказування.

Подібних випадків у матеріальному праві надзвичайно багато, що наочно демонструє обумовленість правила розподілу обов'язків доказування в цивільному судочинстві необхідністю забезпечення належної поведінки суб'єктів матеріальних відносин та відповідального ставлення до здійснення своїх матеріальних прав та виконання взятих матеріальних обов'язків.

Черговим фактором, що може пояснити особливість правила розподілу обов'язків доказування в цивільному судочинстві між сторонами є те, що вони, будучи учасниками спірних матеріальних відносин, краще за всіх будуть знати, що зумовило їх виникнення, зміну та припинення. Беручи участь у таких відносинах, вони, зазвичай, безпосередньо спостерігали факти, які їх опосередковували. Знаючи як вони відбувалися, вказаним особам набагато легше доводити їх існування. Наприклад, ст.660 ЦК України

описує обов'язки покупця і продавця у разі пред'явлення третьою особою позову про вилучення товару на підставах, що виникли до продажу товару. Зокрема, покупець повинен залучити на свій бік продавця, де останній повинен доказувати законність продажу товару покупцю. Покупець, не контролюючи факти набуття права власності на товар продавцем, не зможе ефективно доказати правомірність отримання ним товару. Тому, якщо продавець був залучений до участі у справі, але ухилився від участі в її розгляді, він не має права доводити неправильність ведення справи покупцем, коли останній звертається з позовом до продавця про притягнення його до відповідальності за вилучення від нього проданого йому товару.

Виходячи з вищенаведеного деякі вчені стверджують, що "обов'язки доказування розподіляються між сторонами і третіми особами, які заявляють самостійні вимоги, оскільки саме вони є суб'єктами матеріальних правовідносин" [8, с.144]. У науці цивільного процесу диспутують, чи можна в якості іманентної ознаки сторін вважати приналежність їх до суб'єктів матеріальних відносин, але, як правильно зазначає С.С. Бичкова, ті процесуалісти, які визначають сторін через їх відповідний статус у матеріальних правовідносинах (за умови ймовірності як перших, так і останніх), беззаперечно, мають рацію [2, с.99].

Юридична природа матеріально-правових джерел, які впливають на правило розподілу обов'язку доказування в цивільному судочинстві

На підставі такої кількості матеріально-правових джерел, що впливають на правило розподілу обов'язків доказування в цивільному судочинстві, його юридичну природу окремі вчені розглядали виключно з матеріально-правових позицій. Так, в 70-х роках ХХ ст. науковці дотримувалися такої позиції, що розподіл тягара доказування – матеріально-правовий інститут, що регулює взаємовідносини між сторонами цивільних правовідносин. На нашу думку, підстав для таких радикальних висновків немає, оскільки правило розподілу обов'язків доказування, як у радянські часи, так і тепер, закріплено в нормах цивільного процесуального права, адресується не суб'єктам матеріальних правовідносин, а суб'єктам цивільних процесуальних відносин, що володіють процесуальним статусом. Інші науковці, виходячи з матеріально-правових джерел правила розподілу обов'язків доказування в цивільному судочинстві, неправи-

льно трактують його процесуальний зміст. Зокрема, О.О. Грабовська, посилаючись на приватну заінтересованість сторін та можливість діяти на власний розсуд, заперечує в них обов'язок доказування, а правило, яке його розподіляє та закріплене в ч.3 ст.12 ЦПК України, називає здебільше "декларативним". Примушування приватно заінтересованих осіб до виконання обов'язків доказування слід розцінювати як порушення принципу диспозитивності, зазначає даний автор [9, с.312-314]. Подібна позиція не тільки напругу суперечить чинному цивільному процесуальному законодавству України та практиці його застосування, але й гіперболізує значення матеріально-правових джерел правила розподілу обов'язків доказування цивільного судочинства.

Разом із тим, деякі країни світу правило розподілу обов'язків доказування закріплюють у актах матеріального законодавства, що дає підстави для висновків про його матеріально-правову природу. Зокрема, ст.1353 ЦК Франції так розподіляє обов'язки доказування між суб'єктами зобов'язання: "Особа, яка вимагає виконання зобов'язання, повинна доказати його. З свого боку, особа, яка заявляє, що вона вільна, повинна підтвердити платіж або факт, який привів до припинення її зобов'язання" [10]. Свого часу норми про розподіл обов'язків доказування, про докази та засоби доказування (письмові докази та їх види, показання свідків, визнання факту та присяга сторін), доказові презумпції структурно містилися в тій частині ЦК Франції, яка мала відношення до договірних права. Але судова практика та юридична доктрина ці норми зробила загальними щодо всіх майнових та немайнових відносин у приватному праві. Проте місце розташування норм про докази і доказування весь час піддавалося критиці. Законодавець частково до цієї критики прислухався та в 2016 році перемістив норми про докази та доказування таким чином, що зробив їх загальними щодо всього зобов'язального права (не тільки договірних) в ЦК. Така обмежена реформа також зазнала критики, бо універсальність доказового права, що є актуальним не тільки щодо зобов'язального, але і речового права, так і не були враховані [11].

Окрім ЦК Франції, багато норм про докази і доказування містяться в ЦПК Франції, у тому числі й ті, які мають відношення до розподілу обов'язку доказування в цивільному судочинстві. Зокрема, ст.9 ЦПК Франції закріплює наступне правило: "Кожна сторона зобов'язана дока-

зати, у відповідності до закону, факти, необхідні для задоволення її позовних вимог" [12].

Таким чином, все це дає підстави для висновку, що правило розподілу обов'язків доказування (в принципі як і все доказове право) у Франції має комплексну природу, оскільки представлено матеріальним та процесуальним доказовим правом.

Висновки

Згідно правила розподілу обов'язків доказування цивільного судочинства визначається місце та роль суб'єктів доказування під час встановлення обставин цивільної справи. Найбільш визначально дане правило проявляється на етапі збирання судових доказів, закріплюючи активну поведінку сторін щодо подання доказів та пасивну поведінку суду, який повинен утриматися від збирання доказів у цивільну справу за своєю ініціативою, крім випадків, встановлених ЦПК України. Подібний розподіл обов'язків доказування між сторонами та судом зумовлений приватноправовим характером спору, що потрібно вирішити, учасники якого повинні попіклуватися заздалегідь про належну фіксацію своїх прав та обов'язків у матеріальних відносинах з

метою їх ефективного захисту в майбутньому. Кожна із сторін буде стверджувати те, що відповідає її матеріально-правовим інтересам. А тому, саме на неї має бути покладений ризик недоведення таких обставин справи. У цьому проявляється головне призначення правила розподілу обов'язків доказування з точки зору його матеріально-правового змісту. Крім того, впливаючи на виникнення, зміну та припинення матеріальних відносин, які є предметом судового розгляду, сторони краще за всіх будуть знати обставини, що їх опосередковували. Завдяки цьому подібний зміст правила розподілу обов'язків доказування не тільки допоможе оперативно винести обґрунтоване рішення по суті спору, але й не дасть особам зловживати правом на судовий захист.

Конфлікт інтересів

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів.

Вираз вдячності

Дослідження виконано ініціативно, без жодного фінансування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрійцо В. Д. Теоретичні проблеми доказування в цивільному судочинстві України: монографія. Ужгород: ТОВ "ІВА", 2014. 410 с.
2. Бичкова С. С. Цивільний процесуальний правовий статус осіб, які беруть участь у справах позовного провадження: монографія. Київ: Атіка, 2011. 420 с.
3. Немеш П. Ф., Феннич В. П. Курс цивільного процесу: Загальна частина: Підручник. Ужгород: Вид-во РІК-У, 2020. 808 с.
4. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1618-15/page> (дата звернення: 19.05.2025).
5. Цивільне процесуальне право України: підручник: у 2 т. / за заг. ред. д.ю.н., професора, академіка М. М. Ясинка. Київ: Алерта, 2021. Т. 1. 330 с.
6. Теорія доказового права: науково-практичний посібник (монографія); за заг. ред. д. ю. н., проф., акад. Академії наук Вищої школи України М. М. Ясинка. Київ: Алерта, 2021. 426 с.
7. Кройтор В. А. Розподіл обов'язків з доказування у справах про визнання необґрунтованим активів та їх стягнення в дохід держави. *Право і суспільство*. 2023. № 4. С. 92–101.
8. Цивільний процес: навч. посіб. / [О. Г. Бортнік, О. Л. Зайцев, В. А. Кройтор та ін.]; за заг. ред. проф. В. А. Кройтора. Харків: ХНУВС, 2022. 336 с.
9. Грабовська О. О. Доказування у цивільному процесі України: проблеми теорії і практики: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2016. 504 с.
10. Code Civil des Français. Version en vigueur au 18 mai 2025. https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070721/ (дата звернення: 20.05.2025).
11. Clément François. Présentation des articles 1353 à 1386-1 du nouveau titre IV Bis "De la preuve des obligations". <https://iej.univ-paris1.fr/openaccess/reforme-contrats/titre4bis-preuve-obligations/> (дата звернення: 15.05.2025).
12. Code de procédure civile des Français. Version en vigueur au 18 mai 2025. https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070716/ (дата звернення: 20.05.2025).

REFERENCES

1. Andriiŭso V. D. (2014). *Teoretychni problemy dokazuvannia v tsyvilnomu sudochynstvi Ukrainy* [Theoretical problems of evidence in civil proceedings of Ukraine]. Monohrafiia. Uzhhorod: TOV "IVA"

- (in Ukr.).
2. Bychkova S. S. (2011). *Tsyvilnyi protsesualnyi pravovyi status osib, yaki berut uchast u spravakh pozovnoho provadzhennia* [Civil procedural legal status of persons participating in cases of claim proceedings]. Monohrafiia. Kyiv: Atika (in Ukr.).
 3. Nemesh P. F., & Fennych V. P. (2020). Kurs tsyvilnoho protsesu: Zahalna chastyna [Course of civil procedure: General part]. Pidruchnyk. Uzhhorod: Vyd-vo RIK-U (in Ukr.).
 4. *Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy* [Civil procedural code of Ukraine]. Zakon Ukrainy (18.03.2004 No. 1618-4). <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1618-15/page> (in Ukr.).
 5. Yasyinok, M. M. (Ed.). (2021). *Tsyvilne protsesualne pravo Ukrainy: Pidruchnyk: u 2 t. T. 1* [Civil procedural law of Ukraine: Textbook: in 2 vols. Vol. 1]. Kyiv: Alerta (in Ukr.).
 6. Yasyinko, M. M. (Ed.). (2021). *Teoriia dokazovoho prava* [Theory of evidence law]. Naukovo-praktychnyi posibnyk (monohrafiia). Kyiv: Alerta (in Ukr.).
 7. Kroitor V. A. (2023). Rozpodil obov'iazkiv z dokazuvannia u spravakh pro vyznannia neobhgruntovanykh aktiviv ta yikh stiahnennia v dokhid derzhavy [Distribution of the burden of proof in cases of recognition of unjustified assets and their recovery to the state budget]. *Pravo i suspilstvo*, (4), 92–101 (in Ukr.).
 8. Bortnik, O. H., Zaitsev, O. L., & Kroitor, V. A., et al. (2022). *Tsyvilnyi protses* [Civil procedure]. Navchalnyi posibnyk (V. A. Kroitor, Ed.). Kharkiv: KhNUVS (in Ukr.).
 9. Hrabovska, O. O. (2016). *Dokazuvannia u tsyvilnomu protsesi Ukrainy: Problemy teorii i praktyky* [Evidence in civil proceedings of Ukraine: Problems of theory and practice]. Monohrafiia. Kyiv: Yurinkom Inter (in Ukr.).
 10. Code Civil des Français. Version en vigueur au 18 mai 2025. https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070721/
 11. Clément François. Présentation des articles 1353 à 1386-1 du nouveau titre IV Bis "De la preuve des obligations". <https://iej.univ-paris1.fr/openaccess/reforme-contrats/titre4bis-preuve-obligations/>
 12. Code de procédure civile des Français. Version en vigueur au 18 mai 2025. https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006070716/

ІНФОРМАЦІЯ ПРО СТАТТЮ (ARTICLE INFO)

Published in:
Форум права: 82 pp. 100–107 (2).

Related identifiers:
10.5281/zenodo.15560549
http://forumprava.pp.ua/files/100-107-2025-2-FP-Savchyn_14.pdf
http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2025_2_14.pdf

License (for files):
[Creative Commons Attribution 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Received: 20.05.2025
Accepted: 09.06.2025
Published: 12.06.2025
Available online: 12.06.2025

Cite as:
Савчин, Н. М. (2025). Матеріально-правові засади розподілу обов'язку доказування у цивільному процесі. *Форум Права*, 82(2), 100–107. <http://doi.org/10.5281/zenodo.15560549>

Savchyn, N. M. (2025). Materialno-pravovi zasady rozpodilu obovyazku dokazuvannya u tsyvilnomu protsesi [Material and Legal Principles of Burden of Proof Allocation in Civil Proceedings]. *Forum Prava*, 82(2), 100–107. <http://doi.org/10.5281/zenodo.15560549>